

RAQAMLI IQTISODIYOT VA UNING O‘ZBEKISTONDAGI TIJORAT BANKLARIDAGI TUTGAN O‘RNI

Mustafoyev Akbar

Toshkent shahar Davlat Soliq qo‘mitasi

ANNOTATSIYA

Ma'lumki, dunyoning rivojlangan mamlakatlarida raqamli iqtisodiyot texnologiyasini jadal o'sib borayotgan davrida tijorat banklari sohasida rivojlanish masalalarini o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan banklar "raqamli bank" biznes modelini rivojlantirishga katta sarmoya kiritmoqdalar. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot va uning O'zbekiston tijorat banklariga ta'siri so'z boradi. Shuningdek, mazkur maqola mavzusiga doir ilmiy adabiyotlar o'rganilib mavjud muammo yuzasidan taklif va tavsiyalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Raqamli iqtisodiyot, tijorat banklari, avtomatlashtirilgan bank, texnologik baza.

ЦИФРОВАЯ ЭКОНОМИКА И ЕЕ РОЛЬ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ УЗБЕКИСТАНА

Мустафоев Акбар

Ташкентский государственный налоговый комитет

АННОТАЦИЯ

Известно, что в период бурного роста технологий цифровой экономики в развитых странах мира необходимо изучение вопросов развития в сфере коммерческих банков уделено внимание. В частности, банки вкладывают значительные средства в развитие бизнес-модели «цифровой банк». В данной статье рассматривается цифровая экономика и ее влияние на коммерческие банки Узбекистана. Также изучается научная литература по теме данной статьи и вносятся предложения и рекомендации относительно существующей проблемы.

Ключевые слова: цифровая экономика, коммерческие банки, автоматизированный банк, технологическая база.

DIGITAL ECONOMY AND ITS ROLE IN COMMERCIAL BANKS IN UZBEKISTAN

Mustafoyev Akbar

Tashkent State Tax Committee

Abstract

It is known that in the period of rapid growth of digital economy technology in the developed countries of the world, it is necessary to study the issues of development in the field of commercial banks. attention is paid. In particular, banks are investing heavily in the development of the "digital bank" business model. This article discusses the digital economy and its impact on commercial banks of Uzbekistan. Also, the scientific literature on the topic of this article is studied and suggestions and recommendations are made regarding the existing problem.

Keywords: Digital economy, commercial banks, automated bank, technological base.

KIRISH

Har qanday davlatning zamonaviy iqtisodiyoti turli xo‘jalik yurituvchi subyektlarning keng sohadagi tarmog‘idir. Ularning o‘zaro aloqalarining asosi hisob-kitoblar va to‘lovlardan iborat. Aynan ularning iqtisodiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishni ta‘minlaydigan yuqori samarali, ishonchli to‘lov tizimini yaratish. Shu munosabat bilan bugungi kunda nafaqat axborot, balki boshqaruv samaradorligini oshirishga imkon beradigan analitik texnologiyalar ham talabga aylanib bormoqda. Buni hisobga olgan holda, yangi tashkil etilgan avtomatlashtirilgan bank tizimlarining buxgalteriya va buxgalteriya yadrosi bankni boshqarish bo‘yicha qarorlarni qo‘llab-quvvatlash tizimining ishlashi uchun zarur bo‘lgan axborotning to‘liqligini ta‘minlash va himoya qilishni hisobga olgan holda mutlaqo yangi texnologik bazaga asoslangan.

Hozirgi vaqtda avtomatlashtirilgan bank tizimlari, dasturiy-apparat vositalari va xodimlarning ish tajribasi rivojlanish darajasi sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarildi va banklar boshqaruv masalalariga ko‘proq e‘tibor berish, rentabellikni saqlab qolish va raqobatbardosh muhitda dinamik rivojlanish uchun ishlash samaradorligini oshirish uchun vaqt keldi. Shuning uchun to‘lov tizimini, bank telekommunikatsiya tarmog‘ini va bank axborot texnologiyalarini rivojlantirish bo‘yicha keyingi ishlar olib borilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev Oliy Majlisga bergan murojaatnomasida ushbu muammolar haqida to‘xtalib, shunday dedi: "barqaror rivojlanish maqsadida biz raqamli bilim va axborot texnologiyalarini chuqur

o'zlashtirishimiz kerak, bu bizga har tomonlama taraqqiyotga erishishning eng qisqa yo'ldan borish imkonini beradi. Zamonaviy dunyoda raqamli texnologiyalar barcha sohalarda hal qiluvchi rol o'ynaydi. 2019-yilda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish bo'yicha xalqaro indeksda mamlakatimiz 8 pozitsiyaga ko'tarilganiga qaramasdan, biz bu sohada hali ham ortda qolayapmiz.

Albatta, barchamiz yaxshi tushunamizki, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish tegishli infratuzilmani, katta mablag' va mehnat resurslarini talab qiladi. Ammo, qanchalik qiyin bo'lmasin, bugungi kunda bu ishni boshlashimiz kerak, aks holda ertaga kech bo'ladi. Shuning uchun, raqamli iqtisodiyotga jadal o'tish kelgusi besh yil uchun bizning ustuvor vazifamiz bo'ladi.» O'zbekistonda 2020-yil "ilm-fan, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili"deb e'lon qilindi. Ushbu davlat dasturi 2021-yilda ham davom ettirilmogda Bu biz yangi bosqichga o'tishni boshlayotganimizni anglatmaydi, demak, biz O'zbekiston mustaqil bo'lganidan beri yillar davomida rivojlanib kelgan narsalarga e'tibor qaratmoqdamiz.Raqamli iqtisodiyotga o'tish bank xizmatlari bozorini sezilarli darajada o'zgartiradi. Bu o'zgarishlar, albatta, O'zbekiston Respublikasining bank muhitiga ham ta'sir qiladi.Jahon olimlarining fikriga ko'ra, turli sohalarda raqamli texnologiyalardan keng foydalanish mehnat unumdorligini oshirish, qulaylik va imkoniyatlarni kengaytirish, mahsulot va xizmatlar sifatini oshirish, iqtisodiy o'sishga olib keladi.

“Raqamli iqtisodiyot” atamasi nazariy va amaliyotda keng qo'llaniladi, ammo uning talqini haqida hech qanday kelishuv mavjud emas[1]. Stan Kaplan tomonidan risklarni tahlil qilish usullarida shakllantirilgan mashhur bayonotlarga ko'ra, dunyodagi muammolarning 50% turli xil tushunchalarni ifodalash uchun bir xil so'zlar ishlatilgan vaziyatlardan kelib chiqadi va bir xil tushunchalar turli so'zlar bilan talqin qilinganligi sababli paydo bo'ladi. Ko'pgina hollarda, raqamli iqtisod muayyan texnologiyalar to'plami, ularning iqtisodiy sohada qo'llanilishi va ushbu texnologiyalar iqtisodiy agentlarning o'zaro hamkorlik qilish usullariga kiritilgan o'zgarishlar bilan belgilanadi. raqamli iqtisodiyot raqamli texnologiyalarni va bilimlarni shakllantiradigan va ulardan foydalanish orqali jamiyat, biznes va davlat uchun yangi imkoniyatlar ochadigan zamonaviy iqtisodiyotning rivojlanishining alohida bosqichi sifatida qaraladi; odamlarning tarmoqlararo o'zaro ta'siri tufayli yuzaga keladigan iqtisodiy faoliyat shakli sifatida; iqtisodiyot sifatida, raqamli texnologiyalarga bog'liq[2]. tez-tez raqamli iqtisodiyotning ta'rifi iqtisodiyot va ijtimoiy sohaga ta'sir ko'rsatish yo'nalishlari ro'yxatini o'zgartiradi. boshqa raqamli iqtisod ham ko'rinmas ikkinchi iqtisodiyot deb ataladi, chunki u raqamli texnologiyalar tufayli yangi biznes jarayonlarini raqamlashtirish natijasida shakllanadi va umumiy iqtisodiy muhitga parallel ravishda" nomoddiy " tuzilma.

Jahon bankining ta'rifiga ko'ra, raqamli iqtisodiyot AKTdan foydalanishga asoslangan iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy munosabatlar tizimi sifatida tushuniladi.

Umuman olganda, raqamli iqtisodiyot raqamli texnologiyalar va ularning mahsulotlari va xizmatlarini yaratish, tarqatish va ulardan foydalanish bilan bog'liq.

Vikipediya(erkin ensiklopediya) ma'lumotlariga ko'ra, raqamli iqtisod (veb-iqtisod, Internet iqtisodiyoti, elektron iqtisodiyot) raqamli texnologiyalarga asoslangan iqtisodiy faoliyat bo'lib, elektron biznes va elektron tijorat bilan bog'liq va ular tomonidan ishlab chiqarilgan va sotiladigan raqamli tovarlar va xizmatlar. Raqamli iqtisodiyotning xizmatlari va tovarlari uchun hisob-kitoblar ko'pincha raqamli valyuta (elektron pul) tomonidan amalga oshiriladi[3].

Raqamli iqtisodiyotning o'sishi butun iqtisodiyotga ta'sir qiladi. Ushbu sohaning iqtisodiyotning an'anaviy tarmoqlariga ta'siri davrlarini baholashga urinishlar mavjud. Shu bilan birga, sayyoramiz aholisining o'sishi va resurslarni safarbar qilish bilan elektron iqtisodiyot elektron savdo va xizmatlar bilan cheklanib qolmaydi, balki hayotning har bir jihatiga: sog'liqni saqlash, ta'lim, Internet-banking va boshqalarga ta'sir qiladi[4]. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, raqamli iqtisodiyot-bu onlayn xizmatlar, elektron to'lovlar, Internet-savdo, crowdfunding va boshqalarni taqdim etish bo'yicha xizmatlarni o'z ichiga olgan raqamli kompyuter texnologiyalarini rivojlantirish bilan bevosita bog'liq bo'lgan faoliyat. Odatda raqamli iqtisodiyotning asosiy elementlari: elektron tijorat, Internet-banking va elektron to'lovlar, kripto valyutasi va blokirovkalash, Internet-reklama va onlayn o'yinlar. Raqamli iqtisodiyot-raqamli texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Raqamli iqtisodiyotning o'lchamlarini baholash juda ko'p qiyinchiliklarga olib keladi va ko'plab bahs-munozaralarga sabab bo'ladi. Ba'zi mualliflar raqamli iqtisodiyotni "to'g'ridan-to'g'ri" (sof onlayn biznes) va "bilvosita" (aralash korxonalarining raqamli faoliyati) ga bo'lishadi. 2012 yil uchun bir ishda, Boston Consulting Group G2, 3 mamlakatlar uchun \$20 trillion "Internet iqtisodiyoti" hajmini taxmin-"katta yigirma", ularning yalpi ichki mahsulotga nisbatan 4,1% haqida[5]. Oksford Iqtisodiyot hisobotida raqamli iqtisodiyotning umumiy hajmi 2013 yilda 20,4 milliard dollarga baholandi, bu jahon savdosining taxminan 13,8% ni tashkil etadi[4]. Buyuk Britaniyaning G20dagi eng yirik Internet iqtisodiyoti 2012 — yilda yalpi ichki mahsulotga nisbatan 8,3%, 2016-yilda esa 12% ni tashkil etdi.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida raqamli iqtisodiyot texnologiyasini jadal rivojlantirish davrida rivojlanish masalalarini o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Banklar "raqamli bank"biznes modelini rivojlantirishga katta sarmoya kiritmoqdalar[6]. An'anaviy banklardan mijozlar ehtiyojlarini raqamli va chuqur

o'rganishga o'tish-bu tendentsiya iqtisodiy forumlar va konferentsiyalarda xalqaro muhokamalar dasturlarida mustahkam o'rnashdi. Albatta, u ba'zan blokcheynu kimdan kam, lekin aslida raqamli banklar rivojlantirish uchun ko'proq muhim mavzu hisoblanadi.

NATIJALAR

Rivojlanish istiqbollari blok-texnologiyalar bulut xizmatlarining faol rivojlanishi, jumladan, onlayn-banking, Internet-kataloglar, korporativ saytlarga kirishni identifikatsiya qilish tizimlari bilan bog'liq. Butunjahon xavfsizlik va gigiena uchun koronavirus pandemiyasi bilan sodir bo'lgan so'nggi voqealar bilan Jahon banki faqat bank kartalaridan foydalanishni tavsiya qiladi. Bundan tashqari, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti naqd pul berishni talab qiladi, chunki ular orqali COVID-19 uzatiladi. Bunday og'ir davrlarda O'zbekiston to'lov tizimiga "HUMO" kontaktsiz kartalari faol joriy etilmoqda. Kontaktsiz kartalar do'kondagi kassirga yoki restoranda ofitsiantga topshirilishi shart emas. Shunday qilib, kamroq begona odamlar xarita ma'lumotlarini ko'rib chiqishlari va viruslardan yuqtirishlari mumkin. Yana bir ortiqcha kartaning ishlash muddatini uzaytirishi mumkin, chunki u mexanik ta'sirga nisbatan kamroq ta'sir ko'rsatadi – uni hamyondan olish kerak emas, uni to'lov qurilmasiga joylashtiring. Shu bilan birga, klik ilovasi shtrix kod yordamida maxsus xizmatni ishlab chiqdi. Buning uchun siz bilan kartani olishingiz shart emas. Qiyin vaqtlar bizni oqilona tabiatga zarar bermasdan qiyin vaziyatdan tanlab olishga undaydi. Karantin bizni uydan chiqmasdan sotib olish va sotish ishlarini olib borishda pul oqimi muammosi qisqa muddatda hal qilinishi kerak bo'lgan muammo bo'lib qolayotganini isbotladi. Gigiena uchun bizning vaqtimizning innovatsion kartalari ham talabdan tashqariga chiqdi. Endi vaqt talabi barcha hisob-kitob operatsiyalarida elektron pulni ko'paytirish edi.

MUHOKAMA

Shuni ta'kidlash kerakki, hayotga "raqamlar" va elektron tijoratni joriy etish insoniyat uchun bir qator kamchiliklarni keltirib chiqaradi, ular orasida biz quyidagilarni ro'yxatga olishimiz mumkin:

1. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish muammosi bilan bog'liq kiber tahdid (qisman firibgarlik muammosi raqamli savodxonlik deb ataladi). Albatta, e-banking xavfsizligi hisobiga tortishuvlarga sabab bo'lgan mavzu bir martalik parollar yordamida tranzaksiyalarni tasdiqlashdir trafikni ushlab turish buzg'unchiga moliyalashtirishga ruxsat bermadi).

2. "Raqamli qullik" (millionlab odamlarning xatti-harakatlarini boshqarish uchun ma'lumotlardan foydalanish). Mamlakatimizda zamonaviy asbob-uskunalaridan

foydalanish soʻnggi yillarda, yosh avloddan keksalarga qadar ommalashdi. Juniper hisob - kitoblariga koʻra, 2021-da, allaqachon 3 milliard er egalari smartfon va kompyuterlarda bank xizmatlaridan foydalanadilar.

3. Mehnat bozorida ishsizlikning oʻsishi, chunki baʼzi kasblar va hatto sanoatning yoʻqolishi xavfi ortadi (masalan, koʻplab mutaxassislar kelgusi oʻn yil ichida bank tizimining yoʻqolishiga jiddiy ishonadilar). Oʻzbekistonning deyarli barcha banklari oʻz mijozlariga masofadan bank xizmatini (DBO) taklif etadi, bu esa bankdagi hisobni Internet va telefon orqali masofadan boshqarish imkonini beradi. Bu axborot texnologiyalari va uning mahsulotlarini keyinchalik tarqatish yoʻli bilan amalga oshirilishi mumkin: elektron kassa doʻkonlari, mijozlarga xizmat koʻrsatuvchi Bots, uchuvchisiz avtomobillar va boshqalar);

4. "Raqamli tanaffus", ya'ni raqamli ta'limdagi boʻshliq, raqamli xizmatlar va mahsulotlarga kirish sharoitida va natijada bir mamlakatda yoki turli mamlakatlarda odamlar farovonligi darajasida farq. Iqtisodiyotda bunday yangi oʻzgarishlardan soʻng, raqamlashtirish bozorida IT mutaxassislarining kasbining yangi shartlari va diversifikatsiyasi paydo boʻladi. Ayni paytda, dunyo aholisining qariyb yarmi oʻrganish va biznes yuritish uchun kundalik hayotda Internet foydalanadi. Yaqin kelajakda virtual savdo hajmi savdo munosabatlarning standart turlaridan oshib ketadi. Raqamli puldan foydalanish qulayroq, ular soxta boʻlishi juda qiyin. Yangi ixtirolarning sinovlari yanada qulayroq va tezroq boʻldi - haqiqiy sinovlarga ehtiyoj yoʻq. Emulyatsiya minimal xarajatlar bilan yangi mahsulotlarning ijobiy va salbiy tomonlarini aniqlash imkonini beradi. Mutaxassislarning fikriga koʻra, elektron iqtisodiyot odatiy biznes jarayonlari va iqtisodiy munosabatlarni butunlay oʻzgartiradi.

Raqamli iqtisod, ya'ni yangi imkoniyatlarning paydo boʻlishi, albatta, inson hayotiga ijobiy ta'sir koʻrsatadi.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning boshqa afzalliklari Jahon banki 2016 yilgi "raqamli dividendlar" ni koʻrib chiqadi:

** mehnat unumdorligini oshirish;*

** kompaniyalarning raqobatbardoshligini oshirish;*

** ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish;*

• yangi ish oʻrinlari yaratish;

** qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etish.*

Va bu raqamli iqtisod bizning hayotimizga qanday ijobiy ta'sir koʻrsatayotgani, oddiy foydalanuvchilarga juda koʻp imkoniyatlar yaratib, bozorning imkoniyatlarini kengaytirishning bir necha misollari[7].

XULOSA

Yuqorida aytib o‘tilganlardan O‘zbekistonda raqamli banklarni shakllantirishga ta'sir qiluvchi bir qator omillar mavjud. Albatta, bir qator muammolar va bunday banklarning shakllanishi Internet bilan bog‘liq, chunki ko‘plab yangi texnologiyalar va innovatsiyalar, shuningdek, banklar tomonidan yaratilayotgan qulayliklar hali ham raqamli iqtisodiyotning ostonasida. Raqamli bankga o‘tish mamlakat banklari uchun muammo bo‘lmaydi. To‘lov tizimida moliyaviy va to‘lov vositalarining yangi shakllari (moslashuvchanligi) paydo bo‘ladi, shuningdek, raqamli muhitda sodir etilgan harakatlarga ishonchni ta'minlash masalalari keskinlashadi. Ilmiy va texnologik taraqqiyotning jadal o‘sishi va yangi axborot texnologiyalari bankning jozibadorligini umumiy baholashga sezilarli ta'sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIUYOTLAR RO‘YXATI

1. Kelly K. New Rules for the New Economy: 10 radical strategies for a connected world / K. Kelly. - New York: Viking, 1998.
2. Dixit J.B. Fundamental of computer programming and IT. -Laxmi Publication PVT. Ltd., 2011. - 557 p.
3. Applegate L. M., McFarlan F.W., McKenney J. L. Corporate information systems management: the issues facing senior executives. Irwin, 1996.
4. Hickerson. Business and Infomiation Systems 3/e. N. Y.: John Wiley & Sons, 2000.
5. Ostanuqulov M. Iqtisodiy tahlil va audit. Darslik. - T: Talqin. 2008. 424 b.
6. Qosimova G. Davlat byudjeti ijrosmmg g‘aznachilik tizimi. O‘quv qo‘llanma. - T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2008; 372 b.
7. Xaydarov Baxrom Xolmuradovich Iqtisodiy islohotlarni rivojlantirishda kambag‘allikni qisqartirish. Iqtisodiyot va ta'lim. 2021 4-son. 288-292 b.